

HIZIR BEY (HIZIR BİN KAZI CALAL AL-DİN)

Yusuf Mesut KILCI

Mahmudiye İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni

Hızır Bey, H. 810 (M. Ağustos 1407) Rebiu'l evvel ayında Sivrihisar'da doğmuştur. Babası dünyaca tanınmış, hiciv ve güldürücü fıkralarıyla şöhrete ulaşmış Nasreddin Hoca'nın torunu Sivrihisar Kadısı Emir Celâleddin Arif'dir.⁽¹⁾

Hızır Bey, Sivrihisar'daki Medreselerde babası Kadı Celâleddin Arif, daha sonra Bursa'da Molla Yeğan'dan ders alarak tahsil hayatını tamamlamıştır. Aynı zamanda Molla Yeğan'ın kızıyla evlenerek damadı olmuştur.⁽²⁾ Bu evlilikten ikisi kız olmak üzere beş çocuğu olmuştur. Oğulları Sinan Paşa, Yakup Paşa, Müftü Ahmet Paşa ilim ve edebiyat sahasında şöhrete ulaşmışlardır.

Tahsilini tamamladıktan sonra Sivrihisar'da önceden öğrenim gördüğü Medresede müderris olmuş, Sivrihisar Kadılığı yapmıştır. Daha sonra Bursa'da mü-

derrislik, İnegöl kadılığı ve Edirne müderrisliği yapmıştır.

Bunlardan daha önemli görevi şüphesiz ki İstanbul kadılığıdır. Altı yıl bu görevde kalan Hızır Bey, H. 863/M. 1459 tarihinde elli üç yaşında vefat etmiştir. İstanbul'da Vefa semtinde gömülüdür.

A) İLMİ ŞAHSİYETİ

Hızır Bey ince ruhlu, duygulu bir şairdir. Açık fikirli, olgun bir şahsiyete sahiptir. Arapça ve Farsça dillerini çok iyi biliyordu. Eserlerinin çoğunu bu dillerde kaleme almıştır.

(1) Aşıkpaşa Zâde, *Tevârih-i âl-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, S. 203.

(2) Ali Cevad (Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı, İstanbul 1313, C.I.S.437), Sivrihisar'da 18 medresenin bulunduğunu bildirmektedir.

Hızır Bey şair olmasının yanında Molla Fenari'den sonra zamanın sayılı bilginlerindendir. Görgülü, bilgili olan Hızır Bey, Bizans usulü yemek yemesini, giyinmesini, İslâmî örf âdetleri çok iyi biliyordu. Hatta bu konuda bir kitap yazmış, Fatih Sultan Mehmed'e takdim etmiş, o da bunu hoş karşılamıştı.⁽³⁾

Hızır Bey tefsir, fıkıh gibi dînî ilimlerin yanında astronomi, matematik gibi fen ilimlerini de çok iyi biliyordu. Bu yüzden kendisine "İlim Dağarcığı" lâkabı verilmişti. Bu lâkabı boyunun kısalığı ve fizikî yapısının ufak tefek oluşundan dolayı aldığı da söylenir.⁽⁴⁾

Dünya nimetleri onun için önemli değildi. Getirildiği bütün makamları; müderrislik, kadılık, İstanbul kadılığı ve padişaha olan yakınlığını sadece devlet hizmeti açısından değerlendirmiş, maddi menfaate hiç bir zaman yönelmemiştir.

a) Fatih Sultan Mehmed ile Tanışması

Fatih Sultan Mehmed bir yanda İstanbul'un fethi ile ilgili plânlar yaparken, diğer yandan fırsat buldukça çeşitli bilginleri toplayıp onlarla ilmî sohbetler yapmaktadır.⁽⁵⁾ Bu toplantılara zaman zaman orada bulunan yabancı bilginler de katılır, sohbetlere renk katarlardı. Hatta bazen isim yapmış âlimlerin özel olarak dâvet edildikleri de olurdu.

Bu sıralarda bir Arap bilginini uzun zamandan beri Edirne'de bulunuyordu. Sultan'ın huzurunda düzenlenen ilim meclisine bu bilgin de davet edilir. Toplantı es-

nasında Türk bilginlere çeşitli sorular sorar, fakat tatmin edici cevaplar alamaz. Anadolu bilginlerinin çaresiz kalması Padişah'ı son derece rahatsız etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed:

-Yok mu? Devlet-i Osmaniyyede bu Arab'a cevap verecek?

Huzurunda bulunan vezirlerden birisi;

-Sultanım Sivrihisar'da otuz yaşlarında müderrislik yapan Hızır Bey var; ferman buyurulursa kendisini çağıralım. Umulur ki sizi memnun eder, der.

Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed derhal Hızır Bey'e haber verilmesini ve geldiğinde ilim meclisinin yeniden kurulmasını emreder.

Hızır Bey, Sivrihisar'dan yola çıkıp Edirne'ye vardığında ilim ve sohbet meclisi yeniden oluşturulmuştur. Arap bilgin daha önce Türk bilginlerini söyleyemeyecek vaziyete sokmuş olmasından aldığı cesaretle, Hızır Bey gibi ufak tefek genç birisinin karşısına getirilmesi üzerine sevinir. Hızır Beyi alaycı bir tavırla selamlar.

Arap bilgin Padişahın huzurunda kendinden son derece emin Hızır Beye, sorularını yöneltir. Hızır Bey mütevâzı bir şekilde dinler. Çok iyi bildiği Arapça ile Arap bilginin sorularını cevaplar. Arap bilgin hiç beklemediği bu durum karşısında tedirgin ve şaşkındır. Karşısında mat edilmesi zor bir bilgin olduğunu anlar.

(3) Latifi, *Tezkire-i Latifi*, İstanbul 1314, S.15.

(4) Taşköprülü Zâde, *Şakâik al-Numâniya*, İstanbul 1329, S.112.

(5) Taşköprülü Zade, *Şakâik al-Numaniye*, 122.

Hızır Bey Fatih Sultan Mehmed'den izin ister, Arap bilgine döner:

-İlmin onaltı kolu vardır. Bunları sayar mısın? diyerek sorularını sormaya başlar. Fakat Arap bilginden çoğuna cevap alamaz. Arap bilgin daha önceki davranışından dolayı çok mahcup olmuştur.

Sıkılarak yerinden kalkar, Hızır Bey'i tebrik ederek şöyle der;

-Ben senin ilmin karşısında güçsüz kaldım. İlk ilmî mağlubiyetimi senden aldım.

Onu sipahi kıyafetinde küçük ve hakir görmenin ezikliği içinde, izin isteyerek toplantıyı, daha sonra Edirne'yi üzüntü ile terkeder.

Fatih Sultan Mehmed sonuçtan çok memnun olmuştur. O kadar ki sevincinden, heyecanından dolayı yerinden kalkıp yeniden oturur. Hızır Bey'i tebrik eder, sırtındaki kürkü çıkarıp Padişah armağanı olarak Hızır Bey'in sırtına geçirir.⁽⁶⁾ Daha sonra bu memnuyetinin karşılığı olarak onu atalarının kurduğu Bursa Sultaniye Medresesine müderris tayin eder.⁽⁷⁾ Bu dönem Hızır Bey'in yükselmesinde önemli bir adım teşkil eder. Artık bizzat padişah tarafından tanınmış ve takdir edilerek ödüllendirilmiştir.

b) İstanbul Kadılığına Getirilişi

Bursa'da Beyazıt Medresesinde vazifelenendirilen Hızır Bey, oradan İnegöl Kadılığına, nihayet Edirne'den müderrislik vazifesine yeniden dönmüştür. Bu arada Yانبolu kadılığı vazifesinde de bulunmuştur.

İstanbul'un fethedileceği Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından müjdelenmiş, orayı fetheden komutan ve askerler övülmüştür. Bu müjde ve övgüye mazhar olabilmek için İstanbul, Sahabe-i kiramdan başlayarak bir çok millete ait ordularca kuşatılmıştır. Ancak İstanbul bilindiği gibi 29 Mayıs 1453 Salı günü Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiş, Artık Osmanlı İmparatorluktu, başkenti de İstanbul olmuştur.

Çeşitli medeniyetlere sahne olmuş, çeşitli milletleri bağrına basmış bu büyük şehrin hizmetlerini yürütebilecek seçkin, kabiliyetli bir yöneticiye ihtiyaç vardı. Fetihden hemen bir gün sonra genç Padişah Otağ-ı Humâyun'da Çarşamba günü sabah namazını müteakip kumandan, bilim adamı ve umara'yı toplamış, fetihle ilgili son bilgileri alıyordu. Gözleri İstanbul'un işlerini üstlenecek birini arıyordu. İşte işte.. aradığı kimse orada... sade giyimi, mütevâzi duruşu ile dizi üzerinde oturan Hızır Bey... İşaret ederek;

"-İstanbul Kadısına hüküm oldur ki..." diyerek ferman buyurdu. Böylece Osmanlı Sultanı yakından tanıdığı, takdir ettiği Hızır Bey'i imparatorluğun en önemli vazifelerinden birine tayin ediyor, ona olan güvenini en üst derecede gösteriyordu. Artık bu andan itibaren Hızır Bey İstanbul gibi bir şehrin sivil yönetiminde Osmanlı Padişahının en yakın çalışma arkadaşı oluyordu.

(6) Taşköprülü Zade, Şakâik al-Numaniya S. 15.

(7) Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, İlmiye Teşkilâtı, S.140-141.

Kadılık insanlar arasında ortaya çıkan her türlü anlaşmazlığın ortadan kaldırılması, fertler arasında adaleti sağlayarak toplumda sosyal barışı tesis etmek maksadıyla kurulmuş müessesedir. İnsanlık tarihi kadar eskidir. Kadılık Peygamberimiz zamanında da vardı. İslâm tarihinde ilk kadı, adaleti ile gözleri kamaştıran Hz. Ömer (R.A)'dir. Kadılar ilk zamanlarda anlaşmazlıkları çözmekle görevli idiler. Daha sonra ihtiyaçlara göre görev alanları da genişlemiştir.

Osmanlıların kuruluş dönemlerinde ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü medreseleri görüyoruz. Selçuklulardan miras alınan bu teşkilat Fatih Sultan Mehmed zamanında yeniden düzenlenmiştir. İmparatorluğa başkentlik yapan Bursa, Edirne ve İstanbul şehirlerinde “**Sahn-ı Semân**” adı verilen merkezi medreseler kurulmuştur. Devletin sivil ve askeri idari teşkilatlarında vazife alacak kadılar bu medreselerde yetiştirildi. O halde ilmiye teşkilâtı medrese ile idarî teşkilât kadılık kurumu beraber Osmanlılarda yerini alıyordu.

Kadıların tayini, kazaskerlerin teklifi ve Padişahın tasdiki ile sadrazamlar tarafından yapılırdı. Kadılık; kaza kadılığı, sancak-eyâlet kadılığı olmak üzere ikiye ayrılırdı. İstanbul kadılığı ise bu sınıflamanın dışında idi. İstanbul kadısı bizzat Padişah tarafından tayin edilirdi.

İstanbul kadısının görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Adliye, 2. Belediye, 3. Sağlık, 4. Veteriner, 5. Esnaf kayıt ve tescili, 6. Emniyet ve asayiş, 7. İş ve işçi hayatı, 8. İmar işleri, 9. Bayındırlık işleri, 10. Sivil savunma, 11. Gümrük işleri, 12. Denizcilik.

Hızır Bey İstanbul'a tayin edilen ilk kadı olduğuna göre İstanbul'un ilk Belediye Başkanı da diyebiliriz. Çünkü fetihden hemen sonra onun göreve getirilmesiyle İstanbul'a yaptığı hizmetler kendinden hemen sonra gelen kadılara günümüz Belediye Başkanlarının yaptığı bir kısım görev ve hizmetlere esas teşkil etmektedir.

Hızır Bey'in İstanbul kadılığı sırasında yaptığı hizmet ve sistemleştirdiği işler şunlardır:

1. İstanbul'un kuşatma ve fetih sırasında tahrib olan surlarının onarılması,
2. Sarnıçların ve su yollarının düzenlenmesi, şehrin su dağıtımı,
3. Yol ve kaldırımların yapım ve bakımı, inşaatların kontrolü,
4. Evlerin herhangi bir yerine sokağın ve şehrin genel görünümünü bozan ilavelerin yapılmasını önlemek,
5. Gıda maddelerinin teftişi (Zabıta hizmetleri),
6. Narh fazlası satış yapanların kontrolü, bunların takip ve cezalandırılması, (Ayak Nâibi, Çardak Nâibi, Kapan Nâibi),
7. Giyecek maddelerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtımı ve kontrolü,

8. Odun, kömür, ayakkabı ve kumaş gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyat ve kalite kontrolü,

9. İşçi ücretlerinin kontrolü, işçi-işveren ilişkileri,

10. Belediye hizmetlerinden dolayı işlenen suçlar için özel mahkemelerin kurulması (Mahkemet'ül Es'ar),

11. Yangınlara karşı tedbirlerin alınması,

12. Limanların işleyişlerinin düzenlenmesi,

13. Askere sevk edilecek esnafın tesbit ve sevk işlemleri,

14. Yurt dışına çıkarılması yasak olan malların denetlenmesi (Gümrük işleri),

15. Doktor, ilaç imalatı ve temini gibi sağlık işlerinin temini,

16. Kötü yola düşen kadınların takip ve islah edilmeleri,

17. Hırsızlık ve serkeşlik yapanların men ve takibi,

18. Çarşı ve pazardaki esnaf, çalışanların kılık-kıyafetlerinin temizliği gibi konuların takibi,

19. Cami yakınlarında veya mahalle aralarında içkili yerlerin yasak edilmesi, aksi davranışların takibi ve cezalandırılması,

20. Hayvanla taşımacılık yapanların hayvanlarına taşıyabileceklerinden fazla yük yüklemelerinin önlenmesi,

21. Paranın değerinin korunması, takibi,

22. Kalpazanların takibi, kontrol edilmesi,

23. Alım-satım (Noterlik) işlerinin kontrolü ve takibi,

24. Ölçü ve tartı aletlerinin kontrolü, tartılara ayar konma şartının getirilmesi,

25. Adlî konulardaki davalara bakma görevi.

Hızır Bey bu kadar geniş sahayı kapsayan çeşitli görevleri Hekimbaşı, Mimarbaşı, Ayak Nâibi, Kapan Nâibi gibi yardımcılarını vasıtasıyla yürütür, devletin diğer kurumları ile işbirliği yapar, onlardan yardım ve destek görürdü.

Hızır Bey beş, altı yıllık İstanbul kadılığı süresince yaptığı icraatı ile çok başarılı olmuştur. Bu başarısını bilgi, zekâ ve tecrübesine borçludur. Belediye işleri konusundaki tecrübesini de Sivrihisar'da çocukluğu, gençliği, müderris ve kadılığı sırasında tanıdığı, üye olduğu Ahî (kardeşlik) esnaf teşkilâtındaki çalışmalarlarıyla kazanmıştır.

Hızır Bey İstanbul kadısı iken kullandığı mührü incelendiği takdirde onun ilmî, edebî kişiliği hakkında bilgi vermektedir:

.....

*Şehidû sümme kabilû bâ-kabûl
Hızır ibn-i Celâl emzâhû
Kâdiyen fi diyâr-ı İstanbul*

Terceme olarak;

Şâhitlerin şehâdeti ile kabul olundu
İstanbul beldesinin kadısı iken
Celâl oğlu Hızır (bunu) imzaladı

B) ESERLERİ

Hızır Bey'in en önemli eseri "Al-Nuniye Fi'l Akaid" isimli kelâm ilmine dair eseridir. Bu eser uzun zaman büyük şehirlerdeki medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Her beytinin sonu Arapça "NUN" (N) harfi ile bittiği için "Kaside-i Nuniye" olarak daha meşhurdur.⁽⁸⁾

Şu beyitle başlar:

الحمد لله على الوصف والشان

Tercemesi;

منزه الحكم عن اثار بطلان

Şâni vasfı yüce Allah (C.C.)'a hamd olsun

O batıl eserlerin hükmünden tenzih edilmiştir.

Açıklaması: Nitelikleri ve şanı yüce olan, hükmü ve yanılmazlığı her türlü adaletsizlikten arınmış yüce Allah (C.C.)'a hamd olsun.

Hızır Bey bu kasidenin konusunu dördüncü beyitte şöyle açıklar:

"Bu kaside İslâm'ın inanç esasları olup, affedilmeyecek kadar çok günah sahibi olan birisine aittir. O (Hızır Bey), bu kasideyi mü'min ismi ile süslenmek isteyen herkese tavsiye eder."

İslâm'da inanç esasları konusuyla Kelâm ilmi uğraşır. Kelâm itikâdî (inanç) hükümlerinin doğruluğunu kesin delillerle ispat etmeye ve muhalifler tarafından ileri sürülen itirazları reddetmeye insanı muktedir kılan bir ilimdir.

Kaside-i Nuniye yüzbeş beyitten meydana gelmektedir. Bu kaside Manas-

tırlı İsmail Hakkı, Hızır Bey'in talebesi Hayali Çelebi tarafından şerh edilmiştir. Kaside-i Nuniye yukarıda belirttiğimiz gibi İslam inanç sisteminin esaslarını öz olarak ortaya koyar. Kaside-i Nuniye baştan sona kadar incelendiğinde, ilk beş beyit başlangıçtır. Allah (C.C.)'a hamd, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ve ashabına selam edilmektedir. Beşinci beyitte;

"Ben bu kasideyi Allah (C.C.)'tan adalet ve ihsan umarak ve kıyamet günü bir kazanç almak niyeti ile hazırladım." ifadesiyle kasidenin yazılış gayesi anlatılmaktadır.

Bundan sonraki beyitlerde Allah (C.C.)'ın varlığı ve sıfatları ele alınmaktadır.

Altıncı beytin tercemesi; "Bizim Allahımız Vacibtir. Çünkü Allah (C.C.) olmadan varlıkların silsilesi sonsuza kadar devam eder."

Yirmi üçüncü beytin tercemesi; "Allah (C.C.)'nun yaratma sıfatı ezelidir. Ancak Allah (C.C.) tarafından yaratılan şey zaman ve zamanın ân'ı içindedir." Daha sonraki beyitlerde insanın davranış hürlüğü, akıl ile ilâhi kanunun münasebeti, Peygamberlik, Peygamberlerin mucizeleri, velilerin kerametleri üzerinde durulmaktadır.

(8) A. Süheyl Ünver (Kadı köyüne ünvanı verilen Hızır Bey Çelebinin Hayatı ve Eserleri İst. 1944 s.32), Kaside-i Nuniye'nin Es'ad Efendi Kütüphanesi 3552 nolu 1343 tarihli Mısır taşbasma bir nüshasının bulunduğunu bildirmektedir.

Otuz dördüncü beytin açıklaması; “İnsanların davranışları için bir seçme hürriyetleri vardır ve bu onların bir iş yapabilme güç ve nitelikleridir. O halde insanlar yaptıkları davranışa göre itaat veya isyanla nitelenirler.”

Kırkdördüncü beytin tercemesi; “Şayet insanlara Peygamberler gönderilmemiş olsaydı, ahiret hayatı ve bu dünya ile ilgili işleri düzenlemek mümkün olmayacaktı. Çünkü herkes bildiği gibi davranacak, her yerde adaletsizlik olacaktı.”

Yetmişinci beytin tercemesi; “Zaman söz konusu olmaksızın (yaratıcı için) öldükten sonra dirilme ve ilk yaratılmanın imkânı aynı şeydir.”

Yetmiş üçüncü beytin tercemesi; “Hz. Peygamberin vuku bulacağını söylediği herşey meydana gelecektir. Çünkü Sırât, Mizan mümkün olan şeylerdir.”

Yukarıdaki beyitlerin tercemesinden anlaşıldığına göre Hızır Bey bu bölümde öldükten sonraki hayatımız, kabir hayatı, ahiret hayatı ile ilgili konular üzerinde durmaktadır.

Seksensekizinci beytin tercemesi; “İman ve İslâm birbirinden farklı tabirler değildir. Dinde iman ve İslâm için iki ayrı hüküm yoktur.”

Doksanbirinci beytin tercemesi; “İnsanın yapmakla yükümlü olduğu dini görevlerinin, kendisinden kalkacağı hiçbir merteye yoktur. Ancak küçük çocuklar

ve deliler bunun dışındadır.” Bu beyitlerde de İslâm ve imanla ilgili bazı meselelerin anlatıldığını görüyoruz ve kaside şu beyitle son bulur:

ودام نصره من بالخير يذكرني
ما اخضر وجه الربى من قطر نسيان تمت الرسالة
بعون الله تعالى

Tercemesi; “Beni iyilikle anana Allah (C.C.) yardımını devam ettirsin. O’nu çok unutana ihsan, cömertlik yüzü yeşermez.”

Risale Allah (C.C.)’ın yardımı ile tamam oldu.

Bazı kaynaklarda ayrı olarak gösterilen “*Kaside-i Acelet-ül Leyleteyn*” aslında Kaside-i Nuniyenin bir bölümüdür.

Hızır Bey bu kasideyi Fatih Sultan Mehmed’e hediye etmiştir. Padişah da görüşünü almak üzere kasideyi Molla Gürani’ye gönderir. Böylece zamanın iki ünlü ilim adamı arasında ilmî tartışma başlar. Molla Gürani kasideyi beğendiğini ancak;

لقد زاد الهوى فى البعد بين
وبين البين بعد المشرقين

beytindeki زاد artırmak manasındaki kelimeyi lâzım (geçişsiz) fiil iken Hızır Bey’in bunu müteaddi (geçişli) olarak kullandığını, bunun da Arapça gramer kaidelerine aykırı olduğunu belirtir. Padişahın emri ile bu itiraz Molla Gürani tarafından kasidenin arkasına yazılarak Hızır Bey’e geri gönderilmiş ve cevabı istenmiştir.⁽⁹⁾ Hızır Bey kasideyi alır

(9) M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1987. Eserde Kaside-i Nuniye’nin tercemesi dipnot açıklamalarıyla yapılmıştır.

almaz tenkidi görmüş hemen cevap olarak Kur'an-ı Kerim'den şu ayeti yazmış, misâl getirmiştir:

فی قلوبهم مرض فزادهم الله مرضا

“Kalblerinde hastalık vardır. Allah hastalıklarını artırdı.”⁽¹⁰⁾ Bu ayeti kerime-de tartışmalı olan زاد artırmak fiili Hızır Bey'in kasidede kullandığı gibi müteaddi (geçişli) olarak kullanılmıştır. Hızır Bey böylece Molla Gürani'nin tenkidini ince ve ölçü içerisinde hiciv ederek reddetmiş oluyordu.

Hızır Bey'in Kaside-i Nuniye'den başka güzel huylardan, dünyadaki güzelliklerden ve ahlâkî konulardan bahseden “**Kaside-i Taiyye**” adlı bir kasidesi daha vardır.

يا ملك الانس بلطف ملكات - في حسن صفات
حرکت جنونی بضنون الحركات - يا جنة ذات

Tercemesi; “Ey ruhî ve cismî güzelli-leri ile bütün insanları kendine kul eden,

“Ey zatının Cenneti, her türlü cilve ve hazlarla deliliklerimi harekete getiren.”

Hızır Bey'in şiirlerinin toplandığı bir divan olup olmadığı bilinmiyor. Ancak onun Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı bilinmektedir.”⁽¹¹⁾

ویرمش ضیا بنفشه به پیغام زلف یار
اول لذتک هواسی داما غنده در دخی

“Vermiş ziya benefşeye peygami zülfü yâr

Ol lezzetin hevası damağındadır dahî”.

Hızır Bey şiirlerini aruz ve hece vezniyle yazmıştır. Şiir ve kasideleri dışında Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Kadı Sirâceddin Mahmud'un mantığa dair yazmış olduğu “Metali-ül Envar” adlı eserini Arapçadan Farsçaya terceme etmiştir.

Hızır Bey, Türk edebiyatında ebced hesabıyla tarih düşürmeyi geliştirmiştir. Zira kendisinden önce sadece lafz ve terkip ile tarih düşürülüyordu. Hızır Bey kıtanın son mısrasındaki harflerden tarih düşürmeyi buldu, daha sonra bu buluş mücevher ve mühmel tarih düşürmeyle gelişti.⁽¹²⁾ Hızır Bey'in İstanbul'un fethi ile ilgili tarih düşürmesi meşhurdur.

فتح استانبوله نصرت بو لمادیلر اولون
فتح ایدوب سلطان محمد قلدی تاریخ اخرون

Feth-i İstanbul'a nusrat bulamadılar evvelûn

Feth iydüb Sultan Mehmed kıldı tarihi ahirûn

İstanbul fethedilmeden önce çeşitli millet ve ordular tarafından kuşatılmış, ancak onu feth etmek Fatih Sultan Mehmed'e ve O'nun ordusuna nasip olmuştur. Hızır Bey yukarıdaki beytin birinci mısrasında

(10) Bakara Suresi, 2/10.

(11) Şemseddin Sami, **Kamus al-âlam**, İstanbul 1891, C.2, S.2047.

(12) Mücevher: Yalnız noktalı harflerin ebced hesabına katılmasıyla elde edilir.

Mühmel: Yalnız noktasız harflerin ebced hesabına katılmasıyla tarih düşürülür.

bunu belirtmektedir. Beytin ikinci mısrasının son kelimesi olan “âhirun” ebced denilen her biri bir sayı karşılığı olan harfleri yanyana getirerek hasaplamak suretiyle İstanbul’un feth tarihi olan Hicri 857 tarihi elde edilmektedir. Bu da Milâdi takvimde 1453 yılının karşılığıdır.

C) HIZIR BEY’DEN

BİZE KADAR GELENLER

Hızır Bey’in hiç şüphesiz bizlere bıraktığı en önemli miras İstanbul kadılığı sırasında kurduğu, geliştirdiği, sistemleştirdiği ve kurumlaştırdığı Belediyecilik konusundaki işlerdir. Az da olsa edebî ve ilmî değere sahip kaleme aldığı eserleridir. Bunların dışında onu hatırlamamıza vesile olan şu işleri de zikrebiliriz:

Hızır Bey Sivrihisar’da kadılık yaptığı sırada Sivrihisar Ulu Camiini tamir ettirmiştir. Ulu Camii’nin doğu kapısında yer alan kitabenin tercemesi;

“Nimetler sahibi olan Ali Osman’dan ümmetlerin fahr olan Sultan Murat sayesinde bu saygı değer camii tamir edildi. Celâloğlu Hızır’ın üstün yardımlarıyla ki Allah onu lûtuftan ismiyle dostluğuna kabul etsin. 843 bunun tamiri son buldu. Allah (C.C) binayı tehlikelerden korusun.”

Hızır Bey’in Sivrihisar’da kendi adını taşıyan bir kütüphane kurduğu bilinmekle beraber kütüphane günümüze kadar korunamamıştır. Kitapların çoğu

kaybolmuştur. Bir kısmı da Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Eski harflerle el yazma ve basma bölümünde bulunmaktadır.

Hızır Bey’in Sivrihisar’da yine kendi adına yapılmış küçük mütevazı bir mes-cidi bulunmaktadır. Son zamanlarda Sivrihisar Müftülüğü ve Sivrihisar İslâmi İlimler Vakfı’nın gayretleri ile ibadete açılmıştır.

Bugün Hızır Bey’in adını dolaylı olarak yaşatan Kadıköy semti daha önce Hızır Bey’e verilmiş bir arazi idi. Hızır Bey İstanbul kadısı iken buraya kadının köyü denmiş, daha sonraları Kadıköy olarak değişmiştir.⁽¹³⁾

Hızır Bey bilgisinin genişliğine rağmen, çok eser vermemişse de kültür hayatımıza değerli ilim adamları yetiştirmiştir. Başta oğulları Sinan Paşa (Ölümü 1486), Yakub Paşa (Ölümü 1510), Müftü Ahmed Paşa (Ölümü 1520), Talebele-ri; Hayalî Ahmed Efendi (Ölümü 1470), Hocazade Muslihuddin (Ölümü 1488), Kastalâni (Ölümü 1495) gibi şahsiyetleri sayabiliriz.

Hızır Bey ilminin yüksekliği yanında ahlâkı, âdil yönetimi ve kendisine verilen bütün görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Böylece hak ettiği ünlü Türk büyükleri arasına girmeyi başarmıştır.

(13) A. Süheyle Ünver, Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1944, S. 21-22.

Kaynaklar

- Ali Cevad **Memalik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı**, Muhmud Bey Matbaası, İstanbul 1313.
- Aşıkpaşa Zade, **Tevârih-i âl-i Osman**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.
- Atmaca, Ahmet Bican, **Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler ve Menkıbeleri**, Sivrihisar 1986.
- Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1971.
- Cantay, Hasan Basri, **Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim**, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1957.
- Hammer, Joseph Von, **Devleti Osmaniyye** (Çeviren Mehmet Ata), Bedrasyon Matbaası, İstanbul 1947.
- Kilci, Yusuf Mesut: **Kuruluşundan Cumhuriyet'e Kadar Sivrihisar** (yayınlanmamış lisans tezi), Ankara 1981.
- Özalp, Tahsin, **Sivrihisar Tarihi**, Tam-iş Matbaası, Eskişehir 1961.
- Lâtîfî, **Tezkire-i Lâtîfî**, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314.
- Şemseddin Sami, **Kâmusu'l-Alâm**, Mihran Matbaası, İstanbul 1311.
- Taşköprülü Zade, **Şakâ-ik-al Numaniya**, (Terceme Mecdi Efendi) Matbaa-i Amire, İstanbul 1376.
- Uzun Çarşılı, İ.Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı**, Ankara 1965.
- Ünver, A. Süheyle, **Kadı Köyüne ünvanı verilen Hızır Bey Çelebi Hayatı ve Eserleri**, Numune Matbaası İstanbul 1944.
- Yazıcıoğlu, M.Said, **Hızır Bey**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

